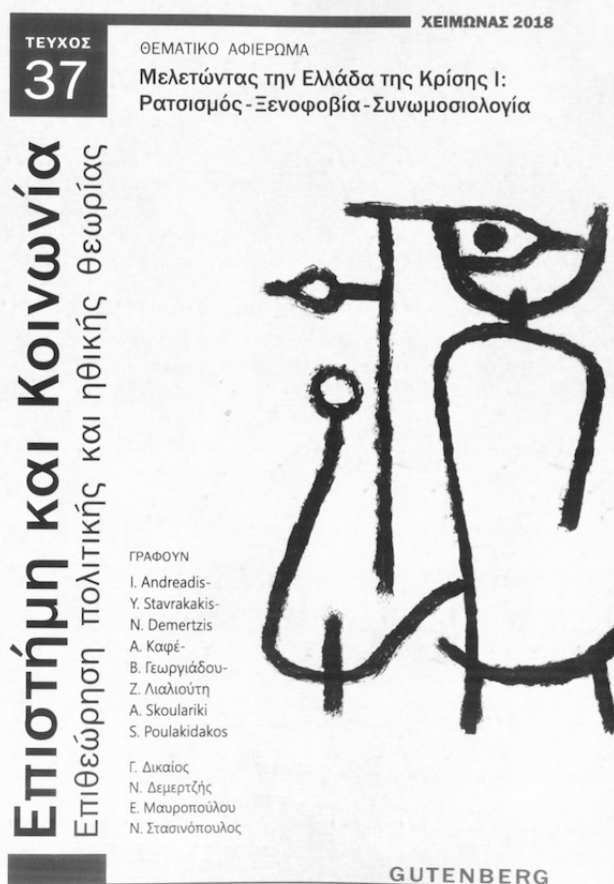

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 37 (2018)

Μελετώντας την Ελλάδα της Κρίσης Ι: Ρατσισμός – Ξενοφοβία - Συνωμοσιολογία

Βία κατά μεταναστών στην Ελλάδα. Μια νέα βάση δεδομένων για το ρεπερτόριο δράσης ακροδεξιών ομάδων (1991-2017)

Αναστασία Καφέ, Βασιλική Γεωργιάδου, Ζηνοβία Λιαλιούτη

doi: [10.12681/sas.14728](https://doi.org/10.12681/sas.14728)

Copyright © 2018, Αναστασία Καφέ, Βασιλική Γεωργιάδου, Ζηνοβία Λιαλιούτη

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καφέ Α., Γεωργιάδου Β., & Λιαλιούτη Ζ. (2018). Βία κατά μεταναστών στην Ελλάδα. Μια νέα βάση δεδομένων για το ρεπερτόριο δράσης ακροδεξιών ομάδων (1991-2017). *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 37, 41–72. <https://doi.org/10.12681/sas.14728>

Αναστασία Καφέ*

Βασιλική Γεωργιάδου**

Ζηνοβία Λιαλιούτη***

ΒΙΑ ΚΑΤΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΙΑ ΝΕΑ ΒΑΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ
ΓΙΑ ΤΟ ΡΕΠΕΡΤΟΡΙΟ ΔΡΑΣΗΣ
ΑΚΡΟΔΕΞΙΩΝ ΟΜΑΔΩΝ (1991-2017)

Η ξενοφοβική βία στην Ελλάδα βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος του παρόντος άρθρου. Η μελέτη του φαινομένου αναδεικνύει ευθείες συνδέσεις των δραστών με τον χώρο της Ακροδεξιάς και ειδικότερα τη Χρυσή Αυγή. Με τη δημιουργία μιας νέας

---

* Δρ. Πολιτικής Επιστήμης, Επιστημονικός συνεργάτης του Κέντρου Νοτιο-Ανατολικών Ευρωπαϊκών Σπουδών του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης < ankafe@kpe-panteion.gr >

** Αναπληρώτρια καθηγήτρια Πολιτικής Επιστήμης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, < vgeorg@panteion.gr >

*** Δρ. Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια του Κ.Ε.Ι.Ν.Ε.-Ακαδημία Αθηνών < jennylialiouti@gmail.com >

Οι συγγραφείς σημειώνουν ότι σημαντικό μέρος των δεδομένων προέκυψε στο πλαίσιο του έργου ‘Examining xenophobia in Greece during the economic crisis. A computational perspective’, το οποίο συγχρηματοδοτήθηκε από το πρόγραμμα Ακαδημαϊκή Έρευνα στους τομείς προτεραιότητας ‘Διαφορετικότητα, Ανισότητες και Κοινωνική Ενσωμάτωση’ και τον Χρηματοδοτικό Μηχανισμό (ΧΜ) του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ΕΟΧ), περιόδου 2009-2014.

βάσης δεδομένων, που στηρίζεται στην εξαντλητική αποδελτίωση των καταγεγραμμένων στον Τύπο περιστατικών βίας κατά μεταναστών στο διάστημα 1991-2017, υποστηρίζουμε ότι ο βίαιος ακτιβισμός δεν αποτελεί απλή συνέπεια της εκλογικής ενδυνάμωσης της Άκρας Δεξιάς, αλλά προϋποθέτει έναν πυρήνα οργανωμένων δρώντων που ανήκουν ή κινούνται στο περιβάλλον της. Από τα δεδομένα μας συνάγεται ότι η εξέλιξη του αριθμού των επιθέσεων κατά μεταναστών δεν συμπίπτει απολύτως με μια αντίστοιχη διακύμανση στον μεταναστευτικό πληθυσμό. Τούτο σημαίνει ότι οι αντιμεταναστευτικές επιθέσεις δεν αυξάνονται απαραιτήτως, όταν ο αριθμός των μεταναστών είναι μεγάλος, αλλά μπορεί να εμφανίζονται συχνότερα σε περιόδους και περιοχές που παρατηρείται ξαφνική είσοδος μεταναστών. Αν στις περιοχές αυτές εντοπίζονται οργανωμένοι πυρήνες της Άκρας Δεξιάς και ειδικότερα της Χρυσής Αυγής, τότε το φαινόμενο των επιθέσεων κατά μεταναστών είναι συχνό.

1. Εισαγωγή

Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ ΤΟΥ 1990 ξεκίνησε με την πτώση των κομμουνιστικών καθεστώτων και το άνοιγμα των συνόρων στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Οι μεγάλης έκτασης μετακινήσεις πληθυσμών που σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα σημειώθηκαν από τις χώρες του Ανατολικού μπλοκ προς εκείνες της Δυτικής Ευρώπης προκάλεσαν ένα (νέο) κύμα ξενοφοβίας μεταξύ των πολιτών στις χώρες υποδοχής των νέων αυτών ευρωπαϊκής προέλευσης μεταναστών.¹ Οι γρήγορες αλλαγές που ακολούθησαν, όσον

---

1. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ) είχε εκφράσει τις ανησυχίες του για την αναβίωση του φασισμού και του ρατσισμού ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και η 'ομάδα Ευρυγένη', στην οποία ανατέθηκε να διερευνήσει το ζήτημα, με την Έκθεση που συνέταξε εντόπισε το πρόβλημα όχι τόσο στην ενίσχυση και την κοινωνική αποδοχή δυνάμεων που υπερασπίζονταν ένα status quo ante όσο κυρίως στην 'άνοδο' και τη 'διάδοση των αισθημάτων ξενοφοβίας' μεταξύ των ευρωπαϊκών πολιτών των τότε χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ 1985: 128). Σχεδόν μια δεκαετία

αφορά την αυξανόμενη διεύρυνση του πολιτισμικού πλουραλισμού στα δυτικοευρωπαϊκά εθνικά κράτη, σε συνδυασμό με αλλαγές στη σύνθεση του εργατικού δυναμικού σε ορισμένους τουλάχιστον παραδοσιακούς τομείς της βιομηχανικής οικονομίας και της παροχής υπηρεσιών αποτέλεσαν το υπόβαθρο για την καλλιέργεια αντιμεταναστευτικών —και εν συνεχεία αντι-ισλαμικών— διαθέσεων στον γηγενή πληθυσμό των ευρωπαϊκών χωρών. Τα φοβικά συναισθήματα επιτάθηκαν, καθώς την ίδια περίοδο ενισχύνονταν οι διεργασίες της παγκοσμιοποίησης στις οικονομίες των δυτικών χωρών, με αποτέλεσμα η ‘απο-εθνικοποίηση’ να εμφανίζεται ως απειλητική προοπτική του εθνικά οργανωμένου μεταπολεμικού κόσμου.

Ο φόβος της αλλοίωσης της εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας, αλλά και οι ανησυχίες του προπάντων χαμηλής εξειδίκευσης εγχώριου εργατικού δυναμικού για ‘αθέμιτο ανταγωνισμό’ στην αγορά εργασίας από εργαζόμενους-μετανάστες που θα ήταν διατεθειμένοι να εργαστούν με μικρότερες αμοιβές και λιγότερες κοινωνικές διασφάλισεις (βλ. Scheve & Slaughter 2001, Blanchflower & Shadforth 2009) επιτάθηκαν με το πέρασμα του χρόνου, καθώς νεότερες και μεγαλύτερης έκτασης μετακινήσεις πληθυσμών από κράτη της Αφρικής και της Ασίας λάμβαναν πλέον χώρα προς την ευρωπαϊκή ήπειρο στη διάρκεια των πρώτων ετών της νέας χιλιετίας (Flahaux & De Haas 2016, Lidak 2016). Η πρόσφατη προσφυγική κρίση στην Ε.Ε., με το κύριο ρεύμα των προσφυγικών ροών να διοχετεύεται στις χώρες του ευρωπαϊκού νότου (Ελλάδα, Ιταλία, Ισπανία), οι οποίες ήδη δοκιμάζονταν από την οικονομική κρίση (Hadfield & Zwitter 2015),²

μετά σε ειδική έρευνα του Ευρωβαρόμετρου (EB 37.1, 1997) για τον ρατσισμό και την ξеноφοβία στην Ευρώπη το 33% των Ευρωπαίων των τότε 15 κρατών-μελών δήλωνε ‘πολύ’ και ‘αρκετά ρατσιστής’ και το 65% θεωρούσε ότι η χώρα του είχε φθάσει στα όριά της όσον αφορά την υποδοχή μεταναστών.

2. Για την προσφυγική κρίση στην Ευρώπη, βλ. περισσότερα στον ισότοπο του ΕΚ <http://www.europarl.europa.eu/news/el/headlines/society/20170629STO78631/e-metanasteutike-krise-sten-europe> (τελευταία πρόσβαση 21/9/2017) και σε εκείνον της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους

ενίσχυσε τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις για τον Ξένο λιπαίνοντας το ήδη πρόσφορο έδαφος για την καλλιέργεια της ξενοφοβίας.

Η ξενοφοβία έχει να κάνει με τα αρνητικά συναισθήματα και τις προκαταλήψεις για τον Άλλο, ο οποίος λογίζεται ως εκείνος που απειλεί την εθνική, κοινωνική και πολιτισμική συνοχή μιας —στο φαντασιακό των γηγενών— συνεκτικής κλειστής κοινότητας.³ Φαντασιώσεις περί της οργανικής υπόστασης αυτής της κοινότητας και της συνέχειάς της μέσα στον χρόνο καθιστούν εντονότερο το αίσθημα της εξωτερικής απειλής και τη διάθεση περιορισμού ή και αποκλεισμού από αυτήν όποιου θεωρείται πως υπονομεύει ή διασπά τη συνοχή της. Όταν η ξενοφοβία ενδυναμώνεται, τότε το εκάστοτε αντικείμενο του φόβου μετατρέπεται σε ένα ‘εξιλαστήριο θύμα’ (Greenslade 2005), στο οποίο χρεώνονται προσωπικές αδυναμίες και αποτυχίες αλλά και συλλογικά προβλήματα (ανεργία, εγκληματικότητα κ.ά.) που εντοπίζονται στην κοινωνία υποδοχής (Galariotis et al. 2017: 8, 11). Ο μετανάστης —εκείνος που δεν μιλά την ίδια γλώσσα, δεν έχει την ίδια θρησκεία ή φέρει διαφορετικά εξωτερικά χαρακτηριστικά σε σχέση με εκείνα της πλειονότητας των μελών της κοινωνίας υποδοχής— αποτελεί τον ιδεατό ‘αποδιοπομπαίο τράγο’, στον οποίο αποδίδεται η ευθύνη για ό,τι αρνητικό μπορεί να έχει συμβεί, όπως είναι επί παραδείγματι η εμφάνιση μιας οικονομικής κρίσης και η επιδείνωση των οικονομικών δεικτών (Poppe 2001), και στον οποίο εκτονώνονται διαθέσεις επιθετικότητας και ματαίωσης, χωρίς ωστόσο εκείνοι που εκδηλώνουν τις διαθέσεις αυτές να αισθάνονται ότι κατ’ αυτόν τον τρόπο πλήττεται η ηθική τους ταυτότητα και συνείδηση (Rothschild et al. 2013).

Η ξενοφοβία επομένως εκτός από την κινητοποίηση αρνητικών συναισθημάτων κατά των ξένων μπορεί να μετατραπεί σε επιθετική συμπεριφορά εναντίον τους. Μια τέτοια συμπεριφορά

πρόσφυγες <http://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179> (τελευταία πρόσβαση 21/09/2017).

3. Μία σύντομη και περιεκτική αναφορά στο περιεχόμενο της έννοιας της ξενοφοβίας υπάρχει στο Hervik (2015). Βλ. επίσης Yakushko (2009).

είναι δυνατόν να περιλαμβάνει ένα σύνολο πρακτικών, που φέρει εις πέρας μια ομάδα, ένα δίκτυο ή και άτομα μεμονωμένα, μέσω των οποίων εκφράζεται κατά τρόπο επιθετικό το απόθεμα των αρνητικών συναισθηματικών διαθέσεων απέναντι σε έναν θεωρούμενο απειλητικό Άλλο. Καθώς αυτή η διάσταση της ξενοφοβίας —στη βιβλιογραφία αποκαλείται ‘επιθετική’ ή ‘βίαιη ξενοφοβία’ (Harris 2002, Maina et al. 2011)— έχει διερευνηθεί λιγότερο συστηματικά,⁴ στο παρόν άρθρο επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στο ρεπερτόριο δράσης ακροδεξιών οργανώσεων και νεο-ναζιστικών κομμάτων (Χρυσή Αυγή) στην Ελλάδα που στρέφονται εναντίον των μεταναστών, ενώ επιπλέον βίαιη συμπεριφορά εναντίον μεταναστών αποδίδεται και σε κρατικούς θεσμούς (Αστυνομία) (βλ. Galariotis et al. 2017: 11-13). Πιο συγκεκριμένα επιχειρούμε να καταγράψουμε τις επιθέσεις που έχουν σημειωθεί εναντίον μεταναστών στην Ελλάδα από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα καλύπτοντας κατ’ ουσίαν ολόκληρη τη χρονική περίοδο στην οποία σημειώνεται μεταναστευτικό ρεύμα προς τη χώρα. Επιπλέον μας ενδιαφέρει να εντοπίσουμε τους οργανωμένους δράστες: εκείνους που ενεργούν ανοικτά ή καλυμμένα υπό τη σκέπη μιας οργάνωσης και οι οποίοι έφεραν σε πέρας αυτές τις πρακτικές, καθώς και τον χρόνο, όπως και τον τόπο (πόλη/περιοχή) όπου αυτές σημειώθηκαν. Ο στόχος αυτής της καταγραφής είναι να αναδείξει το ίδιο το ζήτημα της επιθετικής και βίαιης ξενοφοβίας όπως και τις υπάρχουσες πιθανές συνάφειες ανάμεσα στη διακύμανση των μεταναστευτι-

---

4. Τις επιθέσεις ακροδεξιών κατά των προσφύγων στη Γερμανία, που έλαβαν χώρα μεταξύ 2014 και 2015, διερευνούν οι Benček & Strasheim (2016). Αφού ταξινομήσουν τις επιθέσεις σε τέσσερις βασικές κατηγορίες (συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας κατά προσφύγων, επιθέσεις κατά ατόμων, εμπρησμοί, άλλες επιθέσεις κατά κατοικιών προσφύγων), εντοπίζουν τον ακριβή χρόνο και τις περιοχές στις οποίες αυτές έλαβαν χώρα διαπιστώνοντας μεγαλύτερη πυκνότητα περιστατικών στην Ανατολική Γερμανία. Περιοχές και κρατίδια (Ρόστοκ, Μεκλεμβούργο-Πομερανία) στα οποία είχε εντοπιστεί ξενοφοβική βία κατά τη δεκαετία του 1990 είναι μεταξύ εκείνων που παρουσιάζουν και τον υψηλότερό αριθμό περιστατικών βίας εναντίον προσφύγων κατά την κορύφωση της ροής προσφυγικού πληθυσμού στην ΟΔΓ.

κών ροών και στην επιθετική συμπεριφορά εναντίον των μεταναστών. Ποιος είναι ο αριθμός αυτών των επιθέσεων από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα στην Ελλάδα και ποια τα χαρακτηριστικά τους; Πού και πότε λαμβάνουν χώρα οι επιθέσεις εναντίον των μεταναστών: όταν ενισχύονται και κορυφώνονται οι ροές αυτές ή/και όταν παγιώνεται ένα υψηλό πληθυσμιακό μέγεθος μεταναστευτικού πληθυσμού σε μια χώρα υποδοχής του (την Ελλάδα εν προκειμένω);

Ακολουθούν τέσσερις ενότητες: στην επόμενη ενότητα συζητούμε το ιστορικό και θεωρητικό μας πλαίσιο· εν συνεχεία παρουσιάζουμε τα δεδομένα και εξηγούμε τη μεθοδολογία μας· ακολούθως αναλύουμε τα ευρήματά μας· τέλος διατυπώνουμε τα συμπεράσματα και τις σκέψεις μας σε σχέση με την έρευνα, προκειμένου μελλοντικές εργασίες να καλύψουν κενά στο συγκεκριμένο πεδίο.

2. Η κατασκευή της απειλής

Εδώ αποτυπώνουμε όψεις των ιδεολογικών, συμβολικών και κοινωνικών προϋποθέσεων, εντός των οποίων διαμορφώθηκαν οι βίαιες αντιμεταναστευτικές πρακτικές της Χρυσής Αυγής (ΧΑ), τις οποίες —με επίκεντρο συγκεκριμένα περιστατικά— θα περιγράψουμε αναλυτικά στη συνέχεια. Η έμφαση θα δοθεί κατ' αρχάς στην έννοια της απειλής, καθώς η τελευταία αποτελεί κεντρικό θεωρητικό και μεθοδολογικό άξονα στη μελέτη της ξενοφοβικής προκατάληψης, όπως επίσης και στο κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο εντός του οποίου αναδύονται οι πρακτικές αυτές.

Οι προκαταλήψεις για τον Άλλο είναι βαθιά ριζωμένες στον ανθρώπινο ψυχισμό, χωρίς ωστόσο να είναι διαρκώς ενεργές και να γίνεται ανά πάσα στιγμή συνειδητή στον φορέα τους η ύπαρξη αρνητικών αντιλήψεων για τον Άλλο. Με άλλα λόγια τα αρνητικά στερεότυπα ελλοχεύουν, αλλά για να αναδυθούν στην επιφάνεια θα πρέπει να συντρέξουν κάποιες προϋποθέσεις, που δεν είναι οι ίδιες για όλους όσους θα τα μοιραστούν.

Αφ' ης στιγμής οι προκαταλήψεις για τον Άλλο ενεργοποιούνται —είτε επειδή υπάρχει οικονομική κρίση και έλλειμμα κοινωνικής εμπιστοσύνης είτε επειδή το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι χαμηλό και ανύπαρκτη ή μακρινή η πολιτισμική εγγύτητα γηγενών και ξένων (Zamora-Kapoor *et al.* 2013)—, τότε λαμβάνει χώρα η μετατροπή τους σε πιο συγκεκριμένες συναρτήσεις. Με άλλα λόγια η ύπαρξη του Άλλου και η αρνητική στερεοτυπική του εικόνα/υπόσταση μπορεί να συνδεθούν με ένα σύνολο γενικότερα απειλητικών φαινομένων: από την ανεργία μέχρι την εγκληματικότητα και από την αλλοίωση της εθνικής, θρησκευτικής κ.λπ. ταυτότητας μέχρι την ιδιοποίηση αγαθών, η πρόσβαση στα οποία συναρτάται με κάποια συγκεκριμένη ταυτότητα.

Η ενεργοποίηση προκαταλήψεων που λιμνάζουν σε μια ασυνείδητη εσωτερική δεξαμενή και η εμφάνιση συναρτήσεων μεταξύ του αντικειμένου της προκατάληψης και φαινομένων που απειλούν την κοινωνική ισορροπία διευκολύνονται από την ύπαρξη δρώντων (δικτύων, οργανώσεων, κομμάτων) που συστηματικά προβάλλουν το περιεχόμενο μιας τέτοιας προκατάληψης για τον Ξένο ως αδιάφυστη πραγματικότητα. Οργανώσεις και κόμματα της Άκρας Δεξιάς ανήκουν κατεξοχήν στους δρώντες εκείνους που σε επίπεδο προγραμματικού λόγου και πολιτικής ρητορείας καλλιεργούν έναν τέτοιο μύθο: στη δική τους πλαισίωση ο Άλλος λογίζεται ως μια απειλή για την εθνική κοινότητα, καθώς είναι κάποιος που επιχειρεί αφ' ενός να εισβάλλει σε αυτή και συνεπώς να την αλλοιώσει ή να την αποσυνθέσει και αφ' ετέρου να ιδιοποιηθεί αγαθά και περιορισμένους πόρους που κατανέμονται στα μέλη μιας εθνικά οριοθετημένης κοινότητας (βλ. αναλυτικά στα κεφάλαια του τόμου Bjorgo & Witte 1993).

Πολιτικά υποκείμενα όπως τα παραπάνω δεν είναι ωστόσο πάντοτε σε θέση να πείθουν με τη ρητορεία τους για την πραγματική ύπαρξη μιας τέτοιας έκτασης απειλής. Οι μηχανισμοί της πειθούς εκ μέρους τους ενισχύονται υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Η σχετική βιβλιογραφία έχει καταδείξει ότι η εμπέδωση της αίσθησης της απειλής αποτελεί προϊόν αλληλεπίδρασης μεταξύ διεργασιών στις οποίες συγκαταλέγονται: η ανάδυση (οικονομικών) κρίσεων, που προκαλούν παρατεταμένες συνθή-

κες ανασφάλειας στον πληθυσμό (Funke et al. 2016), ή/και η διαμόρφωση μεταναστευτικών ροών, που συνεπάγονται την αίσθηση πολιτισμικής ανασφάλειας στον γηγενή πληθυσμό (Inglehart & Norris 2016).

2.1. Το ιστορικό-θεωρητικό πλαίσιο της απειλής

Οι μεταναστευτικές ροές προς την Ελλάδα από τη δεκαετία του 1990 και μέχρι τις ημέρες μας (Πίνακας 1) μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση την προέλευσή τους σε τέσσερα επιμέρους κύματα. Το πρώτο κύμα εκτείνεται από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι και τα μέσα της και αφορά εισροές μεταναστών πρωτίστως από την Αλβανία. Το δεύτερο κύμα διαμορφώνεται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 και περιλαμβάνει μεταναστευτικούς πληθυσμούς συνολικά από τις χώρες της Βαλκανικής καθώς και από περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ. Το τρίτο κύμα εκδηλώνεται τη δεκαετία του 2000 και χαρακτηρίζεται από την εισροή μεταναστών από χώρες της Ασίας (Πακιστάν, Ινδία, Μπαγκλαντές, Ιράκ και Αφγανιστάν). Τέλος θα μπορούσαμε να κάνουμε λόγο για ένα εν εξελίξει τέταρτο κύμα, που λαμβάνει χώρα με επίκεντρο την προσφυγική κρίση και πυροδοτήθηκε από την ακραία πολιτική αστάθεια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής (Συρία, Ιράκ) την περίοδο 2015-2016, με την Ελλάδα να γίνεται το κύριο πέρασμα των προσφυγικών ροών στον χώρο της Ανατολικής Μεσογείου από τις αρχές/μέσα του 2014 και μετά.

Πίνακας 1. Αλλοδαποί διαμένοντες στην Ελλάδα

Έτος	Πληθυσμός αλλοδαπών (σε χιλιάδες)
1981	171.424
1991	167.276
2001	797.093
2011	912.000

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Πίνακας 2. Σύνθεση πληθυσμού με ξένη υπηκοότητα που διαμένει στην Ελλάδα, κατά την απογραφή του 2011

Σύνολο	Χώρες Ε.Ε.	Άλλες ευρωπαϊκές χώρες	Χώρες Ασίας	Λοιπές χώρες
912.000	199.121	530.244	138.274	44.361

Πηγή: Ελληνική Στατιστική Αρχή

Ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα πολλαπλασιάζεται μετά το 1988 και έχει μια διαρκή αυξητική τάση καθ' όλη τη δεκαετία του 1990 αλλά και του 2000 με τους αιτούντες ή κατέχοντες άδεια παραμονής να εκτοξεύονται μεταξύ 1997-1998, 2000-2001 και 2002-2003 (Baldwin-Edwards 2004, Βαρουξή & Σαρρής 2012). Τα παραπάνω καταδεικνύουν ότι δεν ήταν μόνο ο συνολικός αριθμός των μεταναστών που μεγάλωσε σημαντικά από τη δεκαετία του 1990, αλλά επιπλέον σημειώθηκαν έντονες αλλαγές όσον αφορά τη σύνθεσή του (Πίνακας 2) καθώς και το προφίλ των μεταναστών, οι οποίες ενδεχομένως να επέτειναν την αίσθηση της ξενοφοβικής απειλής μεταξύ των γηγενών.

Η παράθεση των παραπάνω στοιχείων δεν παραπέμπει σε ένα επιχείρημα περί αιτιώδους συσχέτισης του φαινομένου της μετανάστευσης με τις επιθέσεις σε βάρος αλλοδαπών στην Ελλάδα, αλλά στοχεύει στο να πλακισιώσει τη διαδικασία διερεύνησης των όρων και των συνθηκών υπό τις οποίες η μετανάστευση από ένα κοινωνικό φαινόμενο 'μεταφράζεται σε πολιτικό ζήτημα' (Mudde 2010: 1-2). Σε αυτή τη διαδικασία η συνοπτική επισκόπηση της εξέλιξης του ελληνικού εθνικισμού κατά την υπό μελέτη περίοδο συντελεί στην πληρέστερη κατανόηση του πλαισίου εντός του οποίου αναπτύσσεται η ξενοφοβική βία, καθώς μία σειρά επιστημονικών συμβολών στο πεδίο της ξενοφοβίας έχουν αναδείξει τη σημασία των χαρακτηριστικών και των συνιστωσών της εθνικής ταυτότητας για την πρόσληψη του Άλλου ως απειλής. Ειδικότερα για την ελληνική περίπτωση η εξέλιξη του 'αμυντικού εθνικισμού' με αφετηρία τη δεκαετία του 1990 είναι καθοριστικής σημασίας. Στο μεγαλύτερο μέρος της

δεκαετίας ο ‘αμυντικός εθνικισμός’ (Μουζέλης 2000, Μαραντζίδης 2014) στηρίζεται στην παραδοχή ότι η εθνική ταυτότητα απειλείται από τον εγγύτερο και τον ευρύτερο κρατικό περίγυρο, με αποτέλεσμα την εμπέδωση στη δημόσια σφαίρα μιας αντίληψης περί ‘θυματοποίησης’ (Κουλούρη 2013), στην οποία τονίζονται τα ηρωικά χαρακτηριστικά της ελληνικής ταυτότητας και η αίσθηση της διαρκούς υπονόμευσής της από κάποιους Άλλους. Η μαζική εισροή μεταναστών από τη Βαλκανική επέτεινε τον λόγο περί θυματοποίησης όπως και τα αρνητικά στερεότυπα του βαλκάνιου Άλλου, που ενσωμάτωνε ως δομικό στοιχείο του την πολιτισμική του υστέρηση, τη φτώχεια, αλλά και τη θρησκευτική ετερότητα ειδικά για τον πληθυσμό των Αλβανών (Τρουμπέτα 2000, Siadima 2001).

2.2. Εθνική απειλή και βίαιος δεξιός εξτρεμισμός

Η εκδήλωση της οικονομικής κρίσης στα τέλη του 2009 προσέδωσε νέα χαρακτηριστικά στον ελληνικό αμυντικό εθνικισμό. Σε ό,τι αφορά την έννοια της απειλής, αυτή περιλαμβάνει πλέον δύο διαστάσεις. Η πρώτη αφορά την απόδοση ευθύνης για την οικονομική κρίση και την επιβολή πολιτικών λιτότητας μέσω της κατασκευής ενός εξωτερικού εχθρού στο πλαίσιο ενός λόγου περί περιστολής της εθνικής ανεξαρτησίας, που συντελείται με τη συναίνεση μιας εγχώριας ελίτ. Η σημαντική κάμψη της εμπιστοσύνης στους εγχώριους πολιτικούς θεσμούς εδράζεται στον ρόλο που αποδίδεται στην εγχώρια πολιτική ελίτ και στους χειρισμούς της μεσοσύνης της οικονομικής κρίσης. Ο αντιγερμανισμός και ο ευρωσκεπτικισμός/ευρωαρνητισμός στις ποικίλες εκφάνσεις τους στον πολιτικό και στον δημόσιο λόγο αποτελούν εκφράσεις του ερμηνευτικού σχήματος που εστιάζει στην εξωτερική προέλευση της κρίσης (Lialioti & Bithymitris 2017, Verney 2015).

Η δεύτερη διάσταση της απειλής αφορά την αλληλεπίδραση μεταξύ των κοινωνικών συνθηκών που διέπουν τη διαβίωση μεταναστευτικών πληθυσμών στα αστικά κέντρα της χώρας, ιδίως στην περιοχή της πρωτεύουσας, και της σταδιακής ενίσχυσης της Χρυσής Αυγής, η οποία απέδωσε την υποβάθμιση

της ποιότητας ζωής στην παρουσία των ‘ξένων’ και επέλεξε τον βίαιο ακτιβισμό ως μέσο πολιτικής δράσης εναντίον τους (Dinas et al. 2013). Οι ακραία αντιμεταναστευτικές θέσεις που δεν αναγνωρίζουν την παρουσία ενός Άλλου, εφόσον αυτός δεν διαθέτει ελληνική καταγωγή, αποτέλεσαν σημαντικό άξονα της κοινοβουλευτικής παρουσίας της ΧΑ από το 2012 και εξής. Εκμεταλλευόμενη μάλιστα πολιτικά τις επιπτώσεις της πρόσφυγικής κρίσης και ταυτίζοντας την έννοια του πρόσφυγα με εκείνη του μετανάστη μουσουλμάνου εισβολέα (Boussalis & Coan 2015), η Χρυσή Αυγή επεκτείνει την έννοια της απειλής σε ένα πολύ ευρύ φάσμα ανθρώπων με παρουσία στην ελληνική κοινωνία.

Στην περίπτωση της ΧΑ θα πρέπει να υπογραμμιστεί πως, πέρα από το επίπεδο του πολιτικού της λόγου, τον οποίο χαρακτηρίζουν ο ρατσισμός, ο ακραίος εθνικισμός, ο ανοικτός αντισημιτισμός και η συνωμοσιολογία, η νεοναζιστική αυτή οργάνωση έχει υιοθετήσει στο ρεπερτόριο δράσης της τις βίαιες πρακτικές έναντι των μεταναστών (Galariotis et al. 2017, Ellinas 2013). Αυτό το ρεπερτόριο δράσης είναι πυρηνικής σημασίας για την περίπτωση της Χρυσής Αυγής, που κατηγοριοποιείται στον τύπο της οργάνωσης με στοιχεία πολιτοφυλακής [militia], ο οποίος χαρακτηρίζεται από αυστηρή ιεραρχία και παραστρατιωτική λειτουργία (Γεωργιάδου 2014). Τέτοιου είδους οργανώσεις στηρίζουν την εδραίωσή τους στα βίαια κινηματικά χαρακτηριστικά τους. Η ΧΑ είναι ένα ‘κινηματικό κόμμα’ του δεξιού εξτρεμιστικού χώρου, που άρχισε να αποκτά εκλογική απήχηση, αφού προηγουμένως συγκέντρωσε τις δυνάμεις της σε περιοχές —‘κάστρα’—, στα οποία διέθετε επαρκές ανθρώπινο δυναμικό στρατευμένο στις τάξεις της, αλλά και δυνατότητες θεματικής υποστήριξης της πολιτικής της ατζέντας. Σε περιοχές λοιπόν με παρουσία μεταναστών, όπως κατά βάση είναι συνοριακές και νησιωτικές περιοχές, που κυρίως αποτελούν πύλες εισόδου μεταναστών και προσφύγων, αλλά και στα μεγάλα αστικά κέντρα, που είναι οι κύριοι τόποι εγκατάστασης των ξένων, εντοπίζεται η βίαιη δράση της ΧΑ αλλά και ευρύτερα λαμβάνουν χώρα τα περισσότερα αντίστοιχα περιστατικά με θύματα μετανάστες/πρόσφυγες. Πρόκειται για περιοχές στις οποίες η

συγκεκριμένη οργάνωση θα αποκτήσει σταδιακά από το 2010 και μετά αριθμητικά σημαντική εκλογική παρουσία, παρότι η βίαιη αντιμεταναστευτική δράση της δεν θα αναπτυχθεί σε όλες τις περιοχές που η Χρυσή Αυγή εμφανίζει υψηλά εκλογικά ποσοστά. Η γεωγραφική διασπορά όσον αφορά την ανάπτυξη των δράσεων βίαιου ακτιβισμού εναντίον μεταναστών από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα θα αναδειχθεί από την παράθεση και την ανάλυση των στοιχείων που ακολουθούν. Το γεγονός ότι οι επιθέσεις εναντίον των μεταναστών στις σχεδόν τρεις δεκαετίες που έχουν μεσολαβήσει από το 1990, όταν άρχισε το πρώτο κύμα της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, δεν είναι γενικευμένες, αλλά σημειακές, εντοπίζονται δηλαδή σε συγκεκριμένες περιοχές και δεν διαχέονται σε ολόκληρη την επικράτεια, υπακούει στην οργανωτική λογική του 'κάστρου' που έχουν υιοθετήσει οι εξτρεμιστικές οργανώσεις κινηματικού τύπου, όπως είναι η ΧΑ. Βίαιες επιθέσεις συμβάλλουν στην περαιτέρω εδραίωση των ομάδων που τις προκαλούν, εφόσον οι επιθέσεις αυξάνουν την ορατότητα και τη δικτύωσή τους στο εσωτερικό του 'κάστρου'. Η εικόνα της απειλής την οποία δημιουργεί η είσοδος μεταναστών στη χώρα δραματοποιείται από την πλευρά του δεξιού λαϊκιστικού και δεξιού εξτρεμιστικού χώρου, με αποτέλεσμα ο αντιμεταναστευτικός λόγος αλλά και οι βίαιες πρακτικές εναντίον μεταναστών να συναντούν το άλλοθι της θυματοποίησης των γηγενών, που παρακολουθούν συχνά με απάθεια τις δράσεις βίαιου ακτιβισμού εναντίον των ξένων. Το γεγονός ότι τέτοιες δράσεις είναι τοπικού χαρακτήρα δυσκολεύει το να φθάσουν στη δημόσια σφαίρα της εθνικής επικράτειας, ενώ συγχρόνως διευκολύνει τη λογική της συγκρότησης και εδραίωσης του 'κάστρου' του ακροδεξιού χώρου. Σε συνθήκες κρίσης, με τους πολιτικούς θεσμούς να είναι αδύναμοι να την αντιμετωπίσουν, ο βίαιος ακτιβισμός προσλαμβάνεται από ένα μέρος των πολιτών ως ένδειξη ισχύος και πρόταση πολιτικής. Στα παρακάτω επιχειρούμε να αναδείξουμε τα 'κάστρα' των βίαιων επιθέσεων κατά μεταναστών και να διακρίνουμε τους δράστες των αντιμεταναστευτικών επιθέσεων από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 έως σήμερα.

3. Δεδομένα-Μεθοδολογία

Για τη συλλογή των δεδομένων μας χρησιμοποιήσαμε υπολογιστικές μεθόδους μεγάλων δεδομένων [big data computational methods], θεωρώντας ότι η έρευνα της ξеноφοβίας και ειδικότερα της επιθετικής ξеноφοβικής συμπεριφοράς, για την οποία τα ήδη υπάρχοντα δεδομένα είναι περιορισμένα, θα μπορούσε να επωφεληθεί από την εφαρμογή τέτοιων μεθόδων. Στόχος μας ήταν η καταγραφή και ταξινόμηση αυτού του είδους των επιθέσεων, ώστε να αναδειχθούν τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του υπό εξέταση φαινομένου. Τα δεδομένα μας προέρχονται από συλλογές έγκυρων ελληνικών εφημερίδων από όλο το ιδεολογικό φάσμα.⁵ Με δεδομένο ότι οι διαθέσιμες πηγές για την καταγραφή των επιθέσεων εναντίον των μεταναστών και των περιστατικών ξеноφοβικής βίας έχουν κάποιους περιορισμούς, θεωρούμε ότι στον Τύπο (υπό την προϋπόθεση ότι θα ληφθούν υπ' όψιν περισσότερες από μία συλλογές) οι σχετικές αναφορές θα είναι περισσότερο εξαντλητικές από οποιαδήποτε άλλη διαθέσιμη βάση, εφόσον καλύπτουν πλήρως και χωρίς ενδιάμεσα κενά το συνολικό χρονικό διάστημα, καθώς και τον γεωγραφικό χώρο που μας ενδιαφέρει.⁶ Με τη μέθοδο της ανάλυσης γεγονότων [event analy-

5. Χρησιμοποιήσαμε το αρχείο των εφημερίδων *Αυγή*, *Τα Νέα*, *Ελευθεροτυπία*, *Ριζοσπάστης*, *Ναυτεμπορική*, *Καθημερινή* και το αρχείο της ειδησεογραφικής πύλης in.gr για την περίοδο 1996-2016 (με εξαίρεση ορισμένες εφημερίδες από τις οποίες είχαμε στη διάθεσή μας ενδιάμεσες χρονιές. Βλ. αναλυτικά στο Galariotis et al. 2017).

6. Τα αρχεία της αστυνομίας όσον αφορά τα περιστατικά ρατσιστικής βίας θα ήταν σε θέση να προσφέρουν επιπλέον δεδομένα και να συμπληρώσουν το παζλ, όσον αφορά τα σχετικά περιστατικά, ωστόσο δεν υπάρχει —ακόμη τουλάχιστον— δυνατότητα πρόσβασης στο υλικό αυτό. Για την ύπαρξη πάντως ειδικού αρχείου περιστατικών ρατσιστικής βίας μας ενημερώνει η ίδια η αστυνομία, http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang&perform=view&id=23730&Itemid=1027 (τελευταία πρόσβαση 25/09/2017). Το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας διαθέτει μια εμπεριστατωμένη μεθοδολογία καταγραφής των καταγγελλομένων περιστατικών και διενεργεί τις καταγραφές του από τον Οκτώ-

sis] (Galariotis et al. 2017) και την κωδικοποίηση του συγκεκριμένου τύπου γεγονότος που αναφέρεται στις επιθέσεις εναντίον μεταναστών μπορέσαμε να ανιχνεύσουμε τη μεγαλύτερη δυνατότητα γκάμα των σχετικών περιστατικών επιθέσεων που συνέβησαν στην Ελλάδα κατά την τελευταία 25ετία. Συγκεκριμένα κωδικοποιήσαμε τις εξής πληροφορίες για κάθε γεγονός:

- την ημερομηνία που αυτό συνέβη —σε περίπτωση που δεν ήταν διαθέσιμη η συγκεκριμένη πληροφορία, καταγράψαμε την ημερομηνία δημοσίευσης στον Τύπο του άρθρου στο οποίο γινόταν αναφορά στο συγκεκριμένο γεγονός·
- την ακριβή τοποθεσία που έλαβε χώρα το γεγονός, με επανακωδικοποίηση της συγκεκριμένης πληροφορίας ανά νομό·
- την ιδιότητα του δράστη ή των δραστών της επίθεσης, δηλαδή αν επρόκειτο για ιδιώτη/ες, για μέλος/η ή οπαδούς ενός κόμματος που έδρασε/αν —εμμέσως ή αμέσως— υπό τη σκέπη του συγκεκριμένου κόμματος·
- την εθνικότητα του θύματος αλλά και του δράστη·

Αναφορικά με το είδος της επίθεσης, διακρίναμε μεταξύ

- επιθέσεων σε άτομα, τις οποίες κατηγοριοποιήσαμε σε λεκτικές και σωματικές, καθώς και
- επιθέσεων σε χώρους άσκησης θρησκευτικής λατρείας, σε οικίες και καταστήματα.

Η επεξεργασία των βάσεων μεγάλων δεδομένων με τη χρήση υπολογιστικών μεθόδων μπορεί να προαγάγει σημαντικά την κατανόησή μας για το φαινόμενο της ξеноφοβίας και της επιθετι-

---

βριο του 2013· βλ. σχετικά τις ετήσιες εκθέσεις στον ιστότοπο του Δικτύου http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang&perform=view&id=23730&Itemid=1027 (τελευταία πρόσβαση 25/09/2017). Πλούσιο αρχείο υλικό διαθέτει επίσης το Παρατηρητήριο Ρατσιστικών Εγκλημάτων, που συστήθηκε με πρωτοβουλία του Ελληνικού Παρατηρητηρίου των Συμφωνιών του Ελσίνκι, το αρχείο ρατσιστικών συμβάντων του οποίου καλύπτει το διάστημα από το 2000 έως σήμερα, <https://racisterimeswatch.wordpress.com/archive/> (τελευταία πρόσβαση 25/09/2017).

κής ξενοφοβικής συμπεριφοράς. Καθώς ωστόσο οι συλλογές εφημερίδων καλύπτουν τις πολλαπλές αναφορές σε γεγονότα, αλλά όχι τον απόλυτο αριθμό των ίδιων των γεγονότων, στη βάση δεδομένων που εμείς δημιουργήσαμε επιχειρήσαμε να αναδείξουμε τα συγκεκριμένα μεμονωμένα περιστατικά, στα οποία αναφέρονται οι καταγραφές του Τύπου. Για τον σκοπό αυτόν ελέγξαμε ή/και συμπληρώσαμε τις αρχικές βάσεις δεδομένων μας, που προέκυψαν από την εφαρμογή υπολογιστικών μεθόδων, με πηγές οι οποίες αναφέρονται σε συγκεκριμένα περιστατικά, υπό την προϋπόθεση ότι αυτά εντάσσονται στον τύπο του συγκεκριμένου γεγονότος που περιγράφεται από την κωδικοποίησή μας.⁷ Επίσης με τον τρόπο αυτόν διευρύναμε την υπό εξέταση χρονική περίοδο, στη διάρκεια της οποίας εκδηλώθηκαν τα συγκεκριμένα περιστατικά ρατσιστικών επιθέσεων, καλύπτοντας επιπλέον και το πρώτο ήμισυ της δεκαετίας του 1990, για το οποίο δεν διαθέταμε πηγές από μεγάλα δεδομένα. Χωρίς να ισχυρίζομαστε ότι η βάση μας είναι πλήρης, καθώς τα δεδομένα μας προέρχονται μόνο από τον Τύπο πανελλαδικής κυκλοφορίας, αλλά όχι και από τον τοπικό Τύπο, έχοντας ωστόσο διασταυρώσει τα μεγάλα δεδομένα, που προκύπτουν με υπολογιστικές μεθόδους, με 'μικρά δεδομένα' [small data], που το μέγεθός τους είναι διαχειρίσιμο με την ανθρώπινη παρατήρηση (Lindstrom 2016), ελέγξαμε και βελτιώσαμε τη βάση των περιστατικών ξενοφοβικής βίας που αποδίδονται στη Χρυσή Αυγή και σε οργανώσεις με ακροδεξιό ιδεολογικό προφίλ κατά το χρονικό διάστημα από το 1991 έως το 2017. Καταλήξαμε στην καταγραφή 211 περιστατικών:

- σωματικής βίας
- λεκτικής βίας

---

7. Συγκεκριμένα χρησιμοποιήσαμε τις καταγραφές της Νεολαίας ενάντια στο Ρατσισμό στην Ευρώπη - Y.R.E. από το 1991 μέχρι το 2001 (βλ. <http://www.antinazizone.gr/2013/10/1991-2001.html>) καθώς και τα στοιχεία από το πόρισμα του εισαγγελέα Ι. Ντογιάκου προς το δικαστικό συμβούλιο για την παραπομπή σε δίκη μελών της ΧΑ.

- βεβήλωσης χώρων προσευχής ή κοιμητηρίων που σχετίζονται με τις ομάδες-στόχους και
- εμπρησμού ή καταστροφής επαγγελματικών χώρων ή οικιών μεταναστών.

Αυτή η μεθοδολογική προσέγγιση στοχεύει να συμβάλει σε μια πληρέστερη κατανόηση του φαινομένου της ξеноφοβίας στην Ελλάδα με έμφαση στην εξέλιξή του στον χρόνο, αντί των προσεγγίσεων που εστιάζουν στην περίοδο της οικονομικής κρίσης υπερτονίζοντας έτσι τη διάσταση της ασυνέχειας. Αντίθετα η ανασυγκρότηση της ξеноφοβικής βίας, μέσω του ερευνητικού σχεδίου που περιγράψαμε παραπάνω, για το χρονικό διάστημα των τελευταίων 25 ετών επιτρέπει μια περισσότερο διεισδυτική και νηφάλια εκτίμηση των περιόδων έξαρσης και καμπής στην έκφραση του ξеноφοβικού φαινομένου. Μια τέτοια προσέγγιση έχει ως αφετηρία ιστορικο-θεωρητικές αναλύσεις [concept-driven], που συνδυάζονται με εμπειρικά ευρήματα [data-driven], όσον αφορά το συγκεκριμένο φαινόμενο κατά την περίοδο αναφοράς. Ένας τέτοιος συνδυασμός, που στηρίζεται τόσο σε ιστορικο-θεωρητικές γενικεύσεις όσο και σε εμπειρικές καταγραφές, διαθέτει το πλεονέκτημα ότι η ξеноφοβία ως μορφή επιθετικής συμπεριφοράς αντιμετωπίζεται δυναμικά, εφόσον ούτε απομονώνει υπάρχοντα εμπειρικά ευρήματα από το ιστορικό πλαίσιο και την υπάρχουσα θεωρητική γνώση ούτε όμως και τα τοποθετεί σε μια προϋπάρχουσα αυστηρή πλαισίωση, που αγνοεί την εκάστοτε συγκυρία μέσα στην οποία τοποθετείται ένα προς μελέτη φαινόμενο (βλ. Schreier 2012, Καφέ 2016).

4. Ανάλυση

Επιθέσεις εναντίον μεταναστών λαμβάνουν χώρα καθ' όλη την υπό εξέταση περίοδο. Ωστόσο στα δεδομένα μας καταγράφονται σημαντικές διαφοροποιήσεις όσον αφορά τον αριθμό των ανά έτος αναφερόμενων βίαιων περιστατικών με δράστες ακροδεξιές ομάδες ή άλλες οργανώσεις και μεμονωμένους πολίτες με παρεμφερές προφίλ. Ειδικότερα σε ό,τι αφορά τους δράστες και τα

θύματα των επιθέσεων πρέπει να γίνουν ορισμένες επεξηγήσεις. Από το σύνολο των δεδομένων προκύπτει πληθώρα δραστών, κυριότεροι από τους οποίους είναι η αστυνομία/στρατός, ακροδεξιές ομάδες, πολίτες-κάτοικοι περιοχών με αυξημένη ροή μεταναστών, όπως και πολίτες-εργοδότες των μεταναστών (βλ. αναλυτικά Galariotis et al. 2017, Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας 2016). Απομονώσαμε τις επιθέσεις ως δράστες των οποίων φέρονται ακροδεξιές ομάδες και πολίτες για δύο λόγους: αφ' ενός επειδή στα άρθρα που εξετάσαμε οι δύο αυτές κατηγορίες δραστών δεν ήταν απολύτως διακριτές μεταξύ τους και αφ' ετέρου επειδή δεν ήταν ξεκάθαρο από το κείμενο-πηγή, απ' όπου αντλήσαμε τη σχετική πληροφορία, αν οι άγνωστοι δράστες ήταν υποκινούμενοι από κάποια ακροδεξιά οργάνωση ή αν επρόκειτο για αυτόνομους δράστες· για τον λόγο αυτόν θελήσαμε να δούμε ταυτόχρονα τη δράση τους και τη γεωγραφική τους διασπορά, ώστε να εξακριβώσουμε πιθανές μεταξύ τους συνδέσεις.

Πιο αναλυτικά στις ακροδεξιές οργανώσεις η κύρια αναφορά είναι στη δράση της Χρυσής Αυγής, ωστόσο από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 βίαιη δράση καταγράφηκε από μια σειρά οργανώσεων με δεξιό εξτρεμιστικό και νεο-ναζιστικό προφίλ, όπως είναι το *Μέτωπο Απελευθέρωσης Βορείου Ηπείρου*,⁸ η *Ομάδα Νέων Αθόρυβων Καταδρομέων*⁹ και η *Εθνική Σταυροφορία*,¹⁰

8. Μέλη του Μ.Α.Β.Η. (Μέτωπο Απελευθέρωσης Βορείου Ηπείρου) επιτίθενται σε αλβανικό φυλάκιο του χωριού Επισκοπή σκοτώνοντας δύο αλβανούς στρατιώτες και τραυματίζοντας άλλους τέσσερις (πηγή: antinazizone.gr, *Ημερολόγιο καταγραφής ρατσιστικών επιθέσεων 1991-2001*). Στην οργάνωση αποδίδεται σειρά επιθέσεων κατά αλβανικών στόχων σε Αλβανία και Ελλάδα μεταξύ των ετών 1984-1994.

9. Νεαροί βομβιστές της Ομάδας Νέων Αθόρυβων Καταδρομέων (ONAK) επιτέθηκαν σε μουσουλμάνο ιδιοκτήτη βιντεοκλάμπ στο Γκάζι (πηγή: antinazizone.gr, *Ημερολόγιο καταγραφής ρατσιστικών επιθέσεων 1991-2001*). Ο ομάδα φέρεται να εξαρθρώθηκε το 1991.

10. Ένας νεαρός με σκουρόχρωμα χαρακτηριστικά λυντσάρεται από τη φασιστική Εθνική Σταυροφορία στην Αθήνα (πηγή: antinazizone.gr, *Ημερολόγιο καταγραφής ρατσιστικών επιθέσεων 1991-2001*). Η Εθνική Σταυροφορία είχε ένα κράμα φασιστικής, μοναρχικής και εθνικο-θηρησκευτικής ιδεολογίας.

ενώ πρόσφατα έκαναν την εμφάνισή τους οι *Μοναχόλυνκοι Αυτόνομου Μαχητικού Ριζοσπαστικού Εθνικοσοσιαλισμού*,¹¹ η *Combat 18 Hellas*¹² και οι *Ανένταχτοι Μαϊάνδροι Εθνικιστές*¹³ (βλ. επίσης Μίσιου 2016). Γενικότερα στα κείμενα-πηγές γίνεται αναφορά σε ‘ακροδεξιούς’, ‘φασίστες’ ή ‘χρυσauγίτες’, χωρίς ωστόσο να διευκρινίζεται εάν υπάρχει εξακρίβωση του δράστη από την αστυνομία και εάν η αστυνομία ή ο εισαγγελέας έχουν επιληφθεί της σχετικής υπόθεσης, εφόσον πρόκειται για αναφορά σε τέλεση μιας παράνομης επιθετικής πράξης.

Όσον αφορά τα θύματα των επιθέσεων, αυτά διακρίνονται δύο βασικές κατηγορίες: οι μετανάστες/πρόσφυγες και οι δικαιωματικοί/αλληλέγγυοι σε αυτούς. Η εθνικότητα των μεταναστών/προσφύγων δεν φαίνεται να αποτελεί διαφοροποιητικό παράγοντα των επιθέσεων και διαμορφώνεται ανάλογα με την τάση που

---

11. Πρόκειται για ναζιστική οργάνωση που έχει αναλάβει την ευθύνη βίαιης ενέργειας και συγκεκριμένα τον εμπρησμό εναντίον της κατάληψης της στέγης προσφύγων και μεταναστών ‘Νοταρά 21’ στις 24/08/2016. Το βίντεο από τη συγκεκριμένη ενέργεια (<https://www.youtube.com/watch?v=e7MOWA2dbn4>) ανάρτησε στο διαδίκτυο η ίδια η οργάνωση και αναπαράχθηκε από εφημερίδες και ιστολόγια.

12. Πρόκειται για σκληρή ναζιστική οργάνωση, που στην Ελλάδα στρέφεται συστηματικά εναντίον Ρομά, μεταναστών και αντιφασιστικών ομάδων. Εντάσσεται στο διεθνές ναζιστικό δίκτυο ‘Combat 18’, που ιδρύθηκε το 1992 στο ΗΒ και παρακλάδια του βρίσκουμε σε πολλές χώρες. Η οργάνωση σε συνεργασία με τους Ανένταχτους Μαϊάνδρους Εθνικιστές ανέλαβε την ευθύνη της επίθεσης που έγινε το 2012 εναντίον της ομάδας ‘Αναρχικό-Αντιεξουσιαστικό Στέκι Αντίπνοια’. Βλ. <https://www.youtube.com/watch?v=UG29eQhVlKA>. Έχει επίσης αναλάβει την ευθύνη πλήθους άλλων ενεργειών με αντισημιτικό περιεχόμενο.

13. Πρόκειται για ναζιστική οργάνωση με πολλές επιθέσεις στο ενεργητικό της εναντίον Ρομά, ενώ στρέφεται και κατά μεταναστών και αντιφασιστικών οργανώσεων. Η ίδια αυτοπροσδιορίζεται ως ‘αντι-αντιφασιστική’ οργάνωση (<http://maiandrioia.me.blogspot.gr/>) και διαθέτει αρκετούς πυρήνες σε διάφορες περιοχές της χώρας. Ακολουθώντας το μοντέλο της οργανωτικής εξακτίνωσης της ΧΑ επιχειρεί να καλύψει τον χώρο του νεο-ναζιστικού βίαιου ακτιβισμού, που αφήνεται κατά κάποιον τρόπο κενός μετά τη μερική τακτική υποχώρηση της Χρυσής Αυγής από τέτοιου είδους δράσεις.

εμφανίζεται στις μεταναστευτικές ροές. Για παράδειγμα κατά τη δεκαετία του 1990 οι περισσότερες επιθέσεις είχαν ως θύματα μετανάστες αλβανικής καταγωγής, που αποτελούσαν την πλειονότητα των μεταναστών στη χώρα, ενώ τα επόμενα χρόνια τα θύματα είναι κυρίως ασιατικής και αραβικής καταγωγής. Οι αλληλέγγυοι στους μετανάστες και πρόσφυγες, όπως η Οργάνωση Σοσιαλιστική Επανάσταση, το Φόρουμ Μεταναστών και η Νεολαία Εναντία στον Ρατσισμό, που αναφέρονται στα κείμενα-πηγές, αποτελούν διαχρονικό στόχο των ακροδεξιών οργανώσεων οι οποίες, παρόλο που δεν αναλάμβαναν σε όλες τις περιπτώσεις την ευθύνη για την επίθεση, φροντίζουν να αφήνουν τη ‘σφραγίδα’ τους, όπως π.χ. μια σβάστικα ζωγραφισμένη σε έναν τοίχο.¹⁴

Η λεξική απεικόνιση των δραστών και των θυμάτων, παρουσιασμένη υπό μορφή ‘νέφους’, αναδεικνύει τα πυρηνικά και τα λιγότερο κεντρικά χαρακτηριστικά τους (βλ. Γράφημα 1). Η απεικόνιση αυτή προέκυψε από την ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου των κειμένων-πηγών με υπολογισμό της συχνότητας εμφάνισης των λέξεων οι οποίες περιέγραφαν τους δράστες και τα θύματα των επιθέσεων. Όσο πιο έντονη και στο κέντρο του ‘νέφους’ βρίσκεται η αναφορά για κάθε μία από τις δύο ομάδες, τόσο περισσότερο χαρακτηριστική θεωρείται για κάθε κατηγορία. Η λεξική απεικόνιση συμπυκνώνει συνεπώς την ανάλυση που προηγήθηκε, όσον αφορά το κυρίως προφίλ των δραστών και των θυμάτων, ενώ επιπλέον παρουσιάζει και έγκκεντρα ή λιγότερο συχνά συναντώμενα χαρακτηριστικά τους. Πέραν εκείνων που αποτελούν τους κυρίως δράστες και στους οποίους αναφερθήκαμε παραπάνω, στην εν λόγω ομάδα περιλαμβάνονται ‘αγανακτισμένοι’, αναφορές σε ποδοσφαιρικές ομάδες, ηλικιακά χαρακτηριστικά και επαγγελματικές ιδιότητες, ενώ αναφορές σε στοιχεία εθνικής καταγωγής και θρησκευτικής ταυτότητας συμπληρώνουν το παζλ όσον αφορά τα θύματα των αντιμεταναστευτικών επιθέσεων.

---

14. ‘Εμπρηστική επίθεση στο Κοινωνικό Στέκι-Στέκι Μεταναστών στα Χανιά (7 π.μ.). Οι δράστες προκάλεσαν υλικές ζημιές κι “υπέγραψαν” στον τοίχο με σβάστικες’ (πηγή: *Αυγή*, 16/12/2009).

Γράφημα 1. Λεξική απεικόνιση δραστών και θυμάτων

Σε ό,τι αφορά στις επιθέσεις καθαυτές μέχρι και το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 2000 ήταν σποραδικές, εξ ου και ο σχετικός αριθμός εμφανίζεται μικρός και χωρίς ιδιαίτερες διακυμάνσεις. Κατά την περίοδο αυτή μικρή πύκνωση παρατηρείται μόνο στο δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1990, παρότι στη διάρκεια της κυριολεκτικά εκτοξεύθηκε ο αριθμός των μεταναστών στην Ελλάδα (Πίνακας 1), η οποία έκτοτε μεταβλήθηκε από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής και εγκατάστασης μεταναστών, καθώς και διέλευσης ή/και παραμονής προσφύγων. Ο μεγαλύτερος αριθμός των αναφερόμενων περιστατικών σημειώνεται στο διάστημα που ακολουθεί (2009-2017), το οποίο χωρίζεται σε δύο διακριτές υποπεριόδους: η πρώτη από το 2009 έως το 2013 και η δεύτερη από το 2014 έως το 2017· στο δε εσωτερικό κάθε μίας από αυτές διακρίνονται δύο χρονικά σημεία κορύφωσης.

Το πρώτο σημείο εντοπίζεται το 2012 και συμπίπτει χρονικά με τον διπλό ‘εκλογικό σεισμό’ των πρώτων εθνικών εκλογών που διενεργήθηκαν στη χώρα, αφότου αυτή είχε εισέλθει σε πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής (Μνημόνια) μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις διπλές εθνικές εκλογές του 2012 σημειώθηκε σημαντική άνοδος στα εκλογικά ποσοστά της Χρυσής Αυγής, που είχε ως αποτέ-

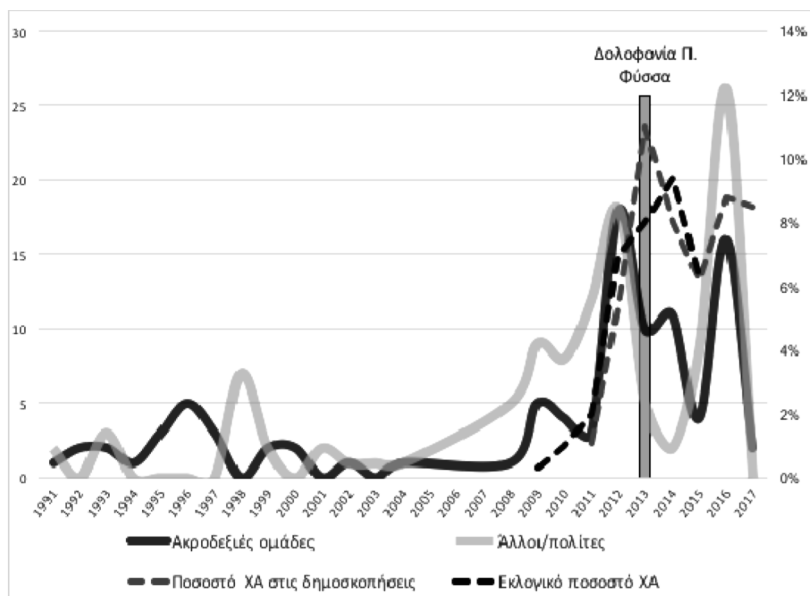
λεσμα την άνετη είσοδό της στη Βουλή τον Μάιο/Ιούνιο του 2012 για πρώτη φορά στην ιστορία του συγκεκριμένου κομματικού σχηματισμού, αλλά και για πρώτη φορά στην ιστορία της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, στα κοινοβουλευτικά έδρανα της οποίας εγκαταστάθηκε ένα νεοαζιστικό και παραστρατιωτικά οργανωμένο μόρφωμα με πολύχρονη 'θητεία' στον βίαιο ακτιβισμό (Ellinas 2013, Vasilopoulou & Halikiopoulou 2015).

Το δεύτερο σημείο κορύφωσης των αντιμεταναστευτικών επιθέσεων παρατηρείται μεταξύ των ετών 2015 και 2016, που συμβαδίζει με την προσφυγική κρίση, το ζενίθ της οποίας τοποθετείται σε αυτήν ακριβώς την υποπερίοδο (Γράφημα 2). Χαρακτηριστικό της είναι ότι παρατηρείται σημαντική κάμψη στις αναφερόμενες επιθέσεις —τόσο από τις ακροδεξιές ομάδες όσο και από τους υπόλοιπους δράστες— μετά το 2012, η οποία διαρκεί έως τα μέσα του 2015, οπότε αρχίζουν εκ νέου να πυκνώνουν τα περιστατικά των επιθέσεων εναντίον μεταναστών. Αν χαρακτηριστικό των δύο υποπεριόδων αποτελεί η εκλογική άνοδος της ΧΑ (Γράφημα 2) καθώς και η εκδήλωση της προσφυγικής κρίσης (αναφέρονται 1,5 εκατ. αφίξεις προσφύγων στην Ελλάδα μεταξύ 2015-16),¹⁵ που λειτουργεί ως μια νέα πολιτική ευκαιρία για τη συγκεκριμένη οργάνωση, η σταδιακή υποχώρηση των επιθέσεων εναντίον μεταναστών συμπίπτει με τη δολοφονία του Π. Φύσσα και την έναρξη των δικαστικών διώξεων εναντίον της ΧΑ, ενώ η ανακοπή αυτής της καθοδικής πορείας όσον αφορά τις αντιμεταναστευτικές επιθέσεις ακολουθεί την πύκνωση της προσφυγικών ροών την άνοιξη/καλοκαίρι του 2015. Ωστόσο θα πρέπει να σημειωθεί ότι όσον αφορά την πρώτη κατηγορία δραστών (ακροδεξιές οργανώσεις), ο αριθμός των αποδιδόμενων σε αυτές επιθέσεων εναντίον μεταναστών από το 2015 και μετά παραμένει μικρότερος συγκρινόμενος τόσο με εκείνον των 'άλλων' δραστών κατά την ίδια αυτή υποπερίοδο όσο και με τη δραστηριότητα των συγκεκριμένων ακροδεξιών οργανώσεων σε σχέση με την αντιμεταναστευτική δράση τους την

---

15. http://mindigital.gr/images/GENIKOI/FLORENTIS/factsheets/feb_2017/gr_fact_sheet_refugee_feb2017.pdf

Γράφημα 2. Αριθμός επιθέσεων κατά μεταναστών και οι φερόμενοι ως δράστες

αμέσως προηγούμενη. Για να το διατυπώσουμε διαφορετικά: ενώ από το δεύτερο ήμισυ του 2015 οι επιθέσεις εναντίον μεταναστών ακολουθούν νέα αυξητική πορεία, όσον αφορά τους δράστες ως τέτοιοι στα κείμενα-πηγές μας εμφανίζονται κυρίως ‘μεμονωμένοι πολίτες’ και ‘άλλοι’ δράστες, ενώ είναι σημαντικά λιγότερες οι αναφορές σε ακροδεξιές οργανώσεις, εκείνες που είχαν εντοπιστεί κατά την προηγούμενη υποπερίοδο ή κάποιες άλλες. Έρευνες που εξετάζουν το προφίλ των δράστών οι οποίοι στρέφονται εναντίον των προσφύγων (Μίσσιου 2016) αποκαλύπτουν ωστόσο τον συνεχιζόμενο αν και συχνά κεκαλυμμένο αντι-μεταναστευτικό ακτιβισμό των ακροδεξιών οργανώσεων και προπάντων της Χρυσής Αυγής. Η τελευταία σε αρκετές περιπτώσεις κινητοποιήσεων ιδίως κατά των προσφύγων ενεργεί υπό τον μανδύα μεμονωμένων ή ‘αγανακτισμένων’ πολιτών τοπικών κοινωνιών, αλλά λιγότερο συχνά με τη σφραγίδα της δικής της

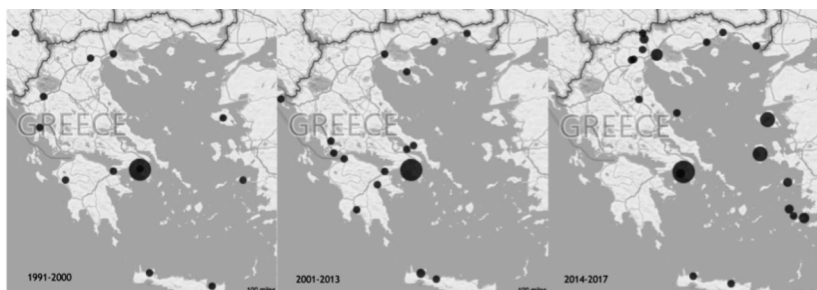
οργάνωσης, ενδεχομένως επιδιώκοντας να προφυλαχθεί από την παραγωγή νέων στοιχείων εναντίον της, τα οποία θα επιδείνωναν τη θέση της στη δικαστική διερεύνηση που βρίσκεται εν εξελίξει.¹⁶

Σε ό,τι αφορά τη γεωγραφική διασπορά των επιθέσεων κατά μεταναστών σε επίπεδο επικράτειας δεν παρατηρείται κάποια ιδιαίτερη συστηματικότητα στη σύνδεση μεταξύ τοποθεσίας και επιθέσεων (βλ. Γράφημα 3), εκτός του ότι οι επιθέσεις επικεντρώνονται στην πρωτεύουσα, κυρίως μάλιστα στο κέντρο της. Ωστόσο, αν γίνει ένας χρονικός διαχωρισμός της γεωγραφικής κατανομής των επιθέσεων, εντοπίζονται τρεις περιοχές που σχετίζονται με την κατανομή του μεταναστευτικού πληθυσμού. Συγκεκριμένα κατά τη δεκαετία του 1990 αρκετές επιθέσεις παρατηρούνται στην περιοχή γύρω από τα ελληνοαλβανικά σύνορα και σε επαρχιακές/αγροτικές πόλεις, όπου εγκαταστάθηκαν μετανάστες αλβανικής καταγωγής. Στη συνέχεια από την επόμενη δεκαετία εξαιτίας της μεταβολής των μεταναστευτικών ροών και της εισόδου μεταναστών από ασιατικές και αραβικές χώρες (Πίνακας 2), οι οποίοι εγκαταστάθηκαν κυρίως στην Αθήνα, οι επιθέσεις επικεντρώθηκαν στο κέντρο της πρωτεύουσας. Τα τελευταία χρόνια, 2014-2017, με το ξέσπασμα της προσφυγικής κρίσης οι επιθέσεις εντοπίζονται στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου (Χίο, Λέσβο, Κω), που είναι οι περιοχές εισόδου και προσωρινής παραμονής των προσφύγων. Επιπλέον από το 2014 επιθέσεις έχουν παρατηρηθεί και σε άλλα σημεία της επικράτειας, σε εκείνα κυρίως όπου έχουν δημιουργηθεί κέντρα εγκατάστασης προσφύγων (π.χ. Ημαθία ή Θεσσαλονίκη).

---

16. Για το υλικό τεκμηρίωσης για την υπόθεση και την παραπομπή σε δίκη των 69 στελεχών και μελών της ΧΑ μετά το αμετάκλητο βούλευμα του Συμβουλίου Εφετών και αφού είχε προηγηθεί μακρά ανακριτική διαδικασία που ξεκίνησε μετά τη δολοφονία του μουσικού Π. Φύσσα βλ. Golden DawnWatch, <http://goldendawnwatch.org>.

Γράφημα 3. Γεωγραφική κατανομή επιθέσεων, 1991-2000, 2001-2013, 2014-2017

Η γεωγραφική κατανομή και η διάκριση των δραστών αναδεικνύει άλλο ένα χαρακτηριστικό, όσον αφορά τη δράση της Χρυσής Αυγής. Οι επιθέσεις τόσο από ακροδεξιές οργανώσεις όσο και από μεμονωμένους πολίτες εστιάζονται στην Αθήνα (βλ. Γράφημα 3). Την Αθήνα χρησιμοποίησε και η ΧΑ ως εκλογικό της κάστρο, στο οποίο ανέπτυξε οργανωμένη βίαιη αντιμεταναστευτική δράση, τουλάχιστον από το 2009 και μετά, το γεγονός δε ότι κατέλαβε μία έδρα στο δημοτικό συμβούλιο της πρωτεύουσας στις δημοτικές εκλογές του Νοεμβρίου 2010 υπήρξε η συνέχεια της ορατότητας και της υποστήριξης που η οργάνωση γνώρισε από ένα μέρος του εκλογικού σώματος στο εσωτερικό του ισχυρότερου κάστρου της (Dinas et al. 2013). Αντιθέτως σε περιοχές όπου η ΧΑ έχει συγκεντρώσει αρκετά υψηλά ποσοστά στις εθνικές εκλογές, ο αριθμός των βίαιων επιθέσεων εναντίον μεταναστών είναι εμφανώς μικρότερος (Πίνακας 3), γεγονός που μπορεί να σημαίνει ότι κατ' αρχάς η υψηλή συγκέντρωση μεταναστευτικού πληθυσμού λειτουργεί ως ευκαιρία για τη ΧΑ προκειμένου να επιδοθεί σε πράξεις βίαιου ακτιβισμού, ανεξάρτητα από το μέγεθος της εκλογικής της επίδοσης. Πράξεις βίαιου ακτιβισμού μπορεί να προσφέρουν ορατότητα στη Χρυσή Αυγή, που να μεταφραστεί εκ των υστέρων σε εκλογική υποστήριξη, όπως συνέβη στο 'κάστρο' της Αθήνας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι οπουδήποτε σε τοπικό επίπεδο τα εκλογικά ποσοστά της ΧΑ είναι υψηλά, αυτά μπορεί να μετασχη-

Πίνακας 3. Γεωγραφική κατανομή επιθέσεων
και εκλογικά ποσοστά ΧΑ

Νομός	Εκλογικό % ΧΑ 2009	Επιθέσεις 2008-2010	Εκλογικό % ΧΑ 06/2012	Επιθέσεις 2011-2012	Εκλογικό % ΧΑ 2014 Ευρω-εκλογές	Επιθέσεις 2013-2014	Εκλογικό % ΧΑ09/2015	Επιθέσεις 2013-2014
Αργολίδας	0,29	1	9,44	0	11,13	0	8,55	0
Αττικής	0,46	22	8,33	31	10,6	17	7,49	11
Δωδεκανήσου	0,29	0	5,97	0	8,3	0	8,05	10
Ημαθίας	0,24	0	7,92	0	12,38	0	9,26	2
Θεσσαλονίκης	0,35	0	7,26	1	11,3	2	7,85	5
Κιλκίς	0,25	0	7,79	0	12,98	0	9,47	3
Λακωνίας	0,25	0	10,87	0	15,45	0	11,44	0
Λέσβου	0,19	0	5,27	0	7,27	0	7,78	9
Σάμου	0,24	0	5,93	0	7,04	0	7,66	2
Χανίων	0,19	5	5,48	4	6,29	2	6,12	0
Χίου	0,14	0	5,05	0	6,07	0	5,82	10

ματιστούν σε βίαιη αντιμεταναστευτική δράση.¹⁷ Οι προϋποθέσεις για την ανάδειξη μιας τέτοιας δράσης συναρτώνται επιπλέον με ζητήματα που αφορούν τη λεγόμενη ‘πολιτική προ-

17. Συνδυάζοντας μεθόδους εκλογικής γεωγραφίας και πολιτικής ανθρωπολογίας οι Πέτρου κ.ά. (2015) συμπεραίνουν ότι στις διπλές εκλογές του 2012 σε επίπεδο εκλογικής περιφέρειας η ΧΑ αυξάνει τα ποσοστά της σε περιοχές αφ’ ενός με υψηλή συγκέντρωση μεταναστευτικού πληθυσμού και ανέργων και αφ’ ετέρου με ριζωμένη κουλτούρα βίας.

σφορά', δηλαδή τη ΧΑ ως οργάνωση και το πόσο οργανωτικά ισχυρή είναι σε τοπικό επίπεδο προκειμένου να φέρει σε πέρας τέτοιες δράσεις. Συνεπώς η παρουσία μεταναστών και η οργανωτική ισχύς της Χρυσής Αυγής λειτουργούν συνδυαστικά ως κεντρικές προϋποθέσεις για την τέλεση βίαιων αντιμεταναστευτικών επιθέσεων, ενώ από μόνο του το υψηλό εκλογικό ποσοστό της ΧΑ, όταν δεν συνοδεύεται από τα παραπάνω, δεν αποτελεί ικανή συνθήκη για την οργάνωση εκ μέρους της πράξεων βίαιου ακτιβισμού.

5. Συζήτηση και συμπεράσματα

Η προηγούμενη ανάλυση αποσκοπεί στην κατανόηση πτυχών ενός ακανθώδους ζητήματος, της ξενοφοβικής βίας στην Ελλάδα, καθώς και στην ανάδειξη των διασυνδέσεων μεταξύ της τελευταίας και της ανάπτυξης του νεонаζιστικού μορφώματος της Χρυσής Αυγής. Αυτή ακριβώς η διασύνδεση είναι κρίσιμης σημασίας προκειμένου να καταδειχθεί ότι ο βίαιος ακτιβισμός, που αποτελεί το εκ των ων ουκ άνευ χαρακτηριστικό ενός νεонаζιστικής ιδεολογίας 'κίνηματικού κόμματος' [movement party], δεν αποτελεί απλή συνέπεια της εκλογικής ενδυνάμωσης της Χρυσής Αυγής, αλλά προϋποθέτει μια συγκεκριμένη οργανωτική δομή —εκείνη του κόμματος πολιτοφυλακή—, η οποία ανατροφοδοτεί και συνιστά προσδιοριστικό παράγοντα της πορείας της. Στη σχετική βιβλιογραφία η ΧΑ ήδη περιγράφεται ως ένας τύπος 'κίνηματικού κόμματος' (Ellinas & Lamprianou 2017), σε σχέση με τον οποίο γενικότερα γνωρίζουμε ότι χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι εντάσσει στην ατζέντα του θεματικές, στις οποίες στοχεύει στο πλαίσιο της ακτιβιστικής δράσης του (Kitschelt 2006). Στην περίπτωση της ΧΑ η αίσθηση της απειλής από τον Άλλο και ιδίως τον εθνικο-πολιτισμικά διαφορετικό δημιουργεί προϋποθέσεις κινητοποίησης εναντίον του. Εφόσον μάλιστα συντρέξουν οι αναγκαίες οργανωτικές συνθήκες, εν προκειμένω ένας πυρήνας οργανωμένων δρώντων της ΧΑ που λειτουργεί με χαρακτηριστικά πολιτοφυλακής, τότε η αίσθηση

της απειλής μπορεί να μετασχηματιστεί σε επίθεση εναντίον εκείνου που κάθε φορά σκιαγραφείται ως Εχθρός από τη συγκεκριμένη κατηγορία δρώντων και την κεντρική τους οργάνωση (ΧΑ).

Από την έκθεση του ερευνητικού υλικού γίνεται επίσης σαφές ότι η ποσοτική εξέλιξη των αντιμεταναστευτικών επιθέσεων δεν συμπίπτει απολύτως με την εξέλιξη, ως προς τα ποσοτικά τους χαρακτηριστικά, των μεταναστευτικών ροών, με ενδεικτικό παράδειγμα αναντιστοιχίας ανάμεσα στα δύο φαινόμενα το χρονικό διάστημα που εκτείνεται από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Η παρατήρηση αυτή υποστηρίζει κατά πρώτον τις θεωρητικές επεξεργασίες για την ξενοφοβία ως μια διαδικασία κατασκευής της έννοιας της απειλής, στο πλαίσιο της οποίας οι μεταναστευτικές ροές συνιστούν έναν και όχι τον αποκλειστικό από τους παράγοντες που τη διαμορφώνουν. Επιπλέον άλλες εμπειρικές επεξεργασίες καταδεικνύουν ότι για την κατασκευή της αντιμεταναστευτικής απειλής και κάθε απειλής απέναντι σε έναν Άλλο δεν παίζει τον σημαντικότερο ρόλο το επίπεδο της αριθμητικής του παρουσίας, αλλά το απρόσμενο και η ξαφνική πύκνωση μιας τέτοιας παρουσίας (Kaufmann 2017). Τούτο σημαίνει ότι δεν είναι παράδοξο ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών να μην προκαλεί αντιμεταναστευτικές επιθέσεις, οι οποίες ωστόσο ενδέχεται να είναι συχνότερες και εντονότερες σε περιοχές που παρατηρείται μη αναμενόμενη είσοδος μεταναστών, ιδίως αν σε αυτές εντοπίζονται οργανωμένοι πυρήνες με συντονισμένη επιθετική αντιμεταναστευτική δράση.

Η καταγραφή των στοιχείων μας δεν είναι εξαντλητική, εφόσον δεν είναι στη διάθεση των ερευνητών δεδομένα από δημόσιες πηγές (π.χ. την Αστυνομία), τα οποία θα μπορούσαμε να είχαμε χρησιμοποιήσει για να διασταυρώσουμε τα δικά μας δεδομένα και με άλλες πηγές. Παρότι έχουμε ελέγξει τις πηγές μας ανατρέχοντας σε όσες ήταν δυνατόν, για να αποφύγουμε μονομέρεια στις καταγραφές, αλλά και κενά για την υπό εξέταση περίοδο, θεωρούμε ότι στο σημείο αυτό η βάση δεδομένων μας έχει περιθώρια βελτίωσης, κάτι που μπορεί να συμβεί εφόσον

δημόσιες αρχές επιτρέψουν στους ερευνητές την πρόσβαση στο δικό τους υλικό. Θέλουμε να ελπίζουμε ότι κάτι τέτοιο θα συμβεί σύντομα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Baldwin-Edwards, M. (2004). 'Albanian emigration and the Greek labour market: Economic symbiosis and social ambiguity'. *South-East Europe Review for Labour and Social Affairs* 7(1): 51-65.
- Βαρουξή, Χ. & Ν. Σαρρή (2012). 'Μετανάστευση και ένταξη: προκλήσεις και διακρίσεις', σε Α. Αφουξενίδης, Ν. Σαρρή & Ό. Τσακνρίδη (επιμ.), *Ένταξη Μεταναστών: Αντιλήψεις, Πολιτικές, Πρακτικές*. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Benček, D. & J. Strasheim (2016). 'Refugees welcome? A dataset on anti-refugee violence in Germany'. *Research & Politics* 3(4): 1-11.
- Blanchflower, D. & C. Shadforth (2009). 'Fear, Unemployment and Migration'. *The Economic Journal* 119: 136-182.
- Boussalis, C. & T. Coan, T. (2015). 'Tracing the Narrative of Hate in the Rising Greek Far-Right'. *GPSG Working Paper* 23: 1-24.
- Bjorgo, T. & R. Witte (1993). *Racist Violence in Europe*. New York: St. Martin's Press.
- Γεωργιάδου, Β. (2014). 'Ψήφος-ρεβάνς των επισφαλών και νέες πολιτικές ευκαιρίες. Η εκλογική άνοδος της Χρυσής Αυγής στις βουλευτικές εκλογές του 2012', σε Γ. Βούλγαρης & Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο διπλός εκλογικός σεισμός*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Dinas, E., V. Georgiadou, I. Konstantinidis & L. Rori (2013). 'From dusk to dawn Local party organization and party success of right-wing extremism', *Party politics* 22 (1): 80-92.
- Ellinas, A. (2013). 'The Rise of Golden Dawn: The New Face of the Far Right in Greece'. *South European Society and Politics* 18(4): 543-565.
- Ellinas, A. & I. Lamprianou (2017). 'Far right activism and electoral outcomes'. *Party Politics* ahead-of-print. <https://doi.org/10.1177/1354068817728213>

- Flahaux, M.-L. & H. De Haas (2016). 'African migration: trends, patterns, drivers'. *Comparative Migration Studies* 4: 1. <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0015-6>
- Funke, M., M. Schularick & C. Trebesch (2016). 'Going to extremes: Politics after financial crises, 1870-2014'. *European Economic Review* 88: 227-260.
- Galariotis, I., V. Georgiadou, A. Kafe & Z. Lialiouti (2017). 'Xenophobic Manifestations, Otherness and Violence in Greece 1996-2016: Evidence from an Event Analysis in Media Collections', *EUI Max Weber Programme Working Papers*: 1-29. <http://hdl.handle.net/1814/46565>
- Greenslade, R. (2005). *Seeking Scapegoats: The coverage of asylum in the UK Press*. London: Institute for Public Policy Research.
- Hadfield, A. & A. Zwitter (2015). 'Analyzing the EU Refugee Crisis: Humanity, Heritage and Responsibility to Protect'. *Politics and Governance* 3(2): 129-134.
- Harris, B. (2002). 'A new pathology for a new South Africa' στο D. Hook & G. Eagle (επιμ.), *Psychopathology and Social Prejudice*. Cape Town: University of Cape Town Press.
- Hervik, P. (2015). 'Xenophobia and Nativism', στο J.D. Wright (επιμ.), *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*. 2nd edition. Amsterdam: Elsevier.
- Inglehart, R. & P. Norris (2016). 'Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash'. *RWP 16-026*. Cambridge: Harvard University.
- Καφέ, Α. (2016). *Η πολιτική συμπεριφορά των ανέργων: η εμπειρική μελέτη των εκλογικών αναμετρήσεων από το 2000 μέχρι σήμερα*. Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Πάντειο.
- Kaufmann, E. (2017). 'Levels or changes? Ethnic context, immigration and the UK Independence Party vote', *Electoral Studies* 48: 57-69.
- Kitschelt, H. (2006). 'Movement Parties', στο R. Katz & W. Crotty (επιμ.), *The Handbook of Party Politics*. London: Sage, 278-290.
- Κουλούρη, Χ. (2013). 'Το 1821 έχει μουσειοποιηθεί', *Το Βήμα*, 26/10. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=536664> (τελευταία πρόσβαση 25/09/2017).

- Lialliouti, Z. & G. Bithymitris, 'A Nation Under Attack: Perceptions of Enmity and Victimhood in the Context of the Greek Crisis'. *National Identities*. Special Issue: *Dividing United Europe* 19(1): 53-71.
- Lidak, J. (2016). 'International Migration, Europe and Migration from Africa'. *Asian and African Studies* 23(2): 226-254.
- Lindstrom, M. (2016). *Small Data: The Tiny Clues That Uncover Huge Trends*. Νέα Υόρκη: St. Martin's Press.
- Maina, C., N. Mathonsi, C. McConnell & G. Williams (2011). 'It's not just Xenophobia'. *ACCORD* (5): 1-7.
- Μαραντζίδης, Ν. (2014). 'Το μετέωρο βήμα της λαϊκής δεξιάς'. *Καθημερινή*, 22/6. <http://www.kathimerini.gr/772839/opinion/epikairotha/politikh/to-metewro-vhma-ths-laikhs-de3ias> (τελευταία πρόσβαση 25/09/2017).
- Μίσσιου, Κ. (2016). *Ακροδεξιός ακτιβισμός και ρατσιστική βία εις βάρος προσφύγων στην Ελλάδα (Ιούνιος 2015-Δεκέμβριος 2016)*. Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο (μεταπτυχιακή εργασία).
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe* (1 edition). Cambridge, UK; New York: Cambridge University Press.
- Μουζέλης, Ν. (2000). 'Αμυντικός εθνικισμός και εκλογές', *Το Βήμα*, 2/4. <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=120897> (τελευταία πρόσβαση 20/09/2017).
- Πέτρου, Μ., Γ. Κανδύλης & Κ. Βακαλόπουλος (2015). 'Μυθοποιητική αφήγηση και κουλτούρα βίας. Ερμηνεύοντας την υποστήριξη της Χρυσής Αυγής στην ελληνική περιφέρεια', σε Ν. Γεωργαράκης & Ν. Δεμερτζής (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του Πολιτικού*. Αθήνα: Gutenberg/EKKE.
- Poppe, E. (2001). 'Effects of changes in GNP and perceived group characteristics on national and ethnic stereotypes in Central and Eastern Europe', *Journal of Applied Social Psychology*, 31(8): 1689-1708.
- Rothschild, Z.K., M.J. Landau, L.E. Molina, N.R. Branscombe & D. Sullivan (2013). 'Displacing blame over the ingroup's harming of a disadvantaged group can fuel moral outrage at a third-party scapegoat', *Journal of Experimental Social Psychology*, 49: 898-906.

- Siadima, M. (2001). *Immigration in Greece during the 1990's: An Overview*. King's College.
- Scheve, K. & M. Slaughter (2001). 'Labor market competition and individual preferences over immigration policy'. *The Review of Economics and Statistics* 83(1): 133-145.
- Schreier, M. (2012). *Qualitative Content Analysis in Practice*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Τρουμπέτα, Σ. (2000). 'Μερικές σκέψεις σχετικά με την παράσταση του "άλλου" και το φαινόμενο του ρατσισμού στην ελληνική κοινωνία'. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 101: 137-176.
- Vasilopoulou, S. & D. Halikiopoulou (2015). *The Golden Dawn's 'Nationalist Solution': Explaining the Rise of the Far Right in Greece*. London: Palgrave Macmillan.
- Verney, S. (2015). 'Waking the "sleeping giant" or expressing domestic dissent? Mainstreaming Euroscepticism in crisis-stricken Greece'. *International Political Science Review* 36:279-295.
- Yakushko, O. (2009). 'Xenophobia: Understanding the Roots and Consequences of Negative Attitudes Toward Immigrants'. *The Counseling Psychologist* 37(1): 36-66.
- Zamora-Kapoor, A., P. Kovincic & C. Causey (2013). 'Anti-foreigner Sentiment: State of the Art'. *Sociology Compass* 7(4): 303-314.

ABSTRACT

*Anastasia Kafe, Vassiliki Georgiadou,
Zinovia Lialiouti*

Anti-immigrant violence in Greece. A new database of violence by extreme right groups (1991-2017)

The main research interest of this article focuses on the issue of xenophobic violence in Greece. The study of this phenomenon highlights its direct connection to extreme right-wing actors that are particularly associated with Golden Dawn. With the creation of a new database of violent incidents against immigrants during the period 1991-2017

constructed upon material from the press, we argue that violent activism is not merely a consequence of the electoral success of extreme right parties but it presupposes a cell of organized actors that belong to or move around this specific political environment. Moreover, our data suggest that the quantitative evolution of anti-immigrant attacks does not coincide with the size of immigration. This means that anti-immigrant attacks are not necessarily traced in areas with high migrant population but may be more frequent in areas where the entry of immigrants increases instantly. This trend is reinforced by the presence of organized cells of extreme right orientation –and especially Golden Dawn– that coordinate anti-immigrant violent action.